

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ СІМЕЙ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Юлія ФРАНЧУК

Copyright © 2012

Постановка проблеми. Специфіка прикордонної служби та умов життєдіяльності молодих сімей офіцерів-прикордонників зумовлюють своєрідність їх соціально-психологічної адаптації. Відповідність нових умов життєдіяльності власним очікуванням та уявленням, задоволеність побутовими умовами, встановлення нових соціальних зв'язків, реалізація особистісного потенціалу, а також здатність членів молодих сімей протистояти негативному впливу чинників мають важливе значення для їх соціально-психологічної адаптації. Саме психоемоційною нестійкістю за нових умов спричинюється значна кількість адаптаційних труднощів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати аналізу науково-психологічної літератури свідчать, що проблема соціально-психологічної адаптації особистості знайшла досить широке відображення в роботах науковців, зокрема Б. Ананьєв, Г. Балл, Ф. Березін, Л. Виготський, В. Казначеев, Ф. Меерсон, О. Налчаджян, О. Леонт'єв, В. Петровський, А. Фурман та ін. На сьогодні існує значна кількість наукових публікацій, присвячених проблемі дослідження зазначеної адаптації особистості до умов військового середовища (насамперед О. Іванової, І. Каськова, В. Кисло, В. Конопльова, О. Назарова, В. Невмержицького, В. Павлушенка, О. Самохвалова). Проте залишаються невивченими особливості соціально-психологічної адаптованості молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових обставин життєдіяльності.

Метою статті є емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження особливостей адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників здійснювалося у два етапи. Перший – констатувальний – був спрямований на вивчення стану соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників, а саме на виявлення реального рівня адаптованості її членів. На другому з'ясувалася специфіка адаптаційних труднощів та виявлялись особливості перебігу названої адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Наявний стан соціально-психологічної адаптованості з'ясувався нами за допомогою таких показників: 1) нервово-психічна стійкість членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у процесі ковітальної адаптації; 2) ступінь прийняття членами молодих сімей офіцерів-прикордонників нових умов життєдіяльності; 3) міра їх задоволення побутовими умовами; 4) задоволеність шлюбно-сімейними взаємостосунками подружжя під час розгортання життєвої адаптації; 5) ступінь комунікації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників із соціальним довкіллям; 6) повнота самореалізації їх особистісного потенціалу за нових умов; 7) наявність підтримки і допомоги під час соціально-психологічної адаптації з боку керівництва відділу прикордонної служби.

У результаті використання відповідних методик і розробленої авторкою анкети встановлено, що для чоловіків соціально-психологічна адаптованість становить 52,3 %, для дружин – 29,6 %. За шкалою Харрінгтона цей відсоток відповідає рівню “задовільно” для чоловіків і “погано” для дружин. Водночас він указує на те, що всі члени молодих сімей різною мірою відчувають труднощі у процесі перебігу

адаптації до нових умов життєдіяльності. Однак найбільш гостро ці труднощі впливають на дружин, особливо тих, які не мають можливості працевлаштуватися. Такий рівень аналізованої адаптованості дружин свідчить про їх схильність до нервово-психічних зривів, невідповідність їхніх власних очікувань та уявлень новим умовам життя, незадоволеність сімейними стосунками, побутовими умовами, взаємодією із соціальним довкіллям, відчуття нереалізованості свого внутрішнього потенціалу, відсутність підтримки і порозуміння з боку керівництва відділу прикордонної служби.

На другому етапі вивчалася специфіка труднощів, які виникають під час соціально-психологічної адаптації. Щоб зрозуміти їх сутність, нами проаналізовано те соціальне довкілля, в якому існує молода сім'я офіцера-прикордонника. Зазвичай його місце служби знаходиться у віддалених районах, що не сприяє задоволенню всіх потреб членів молоді сім'ї. Тут першочергово мається на увазі незадоволеність побутовими умовами проживання, на яке вказали 58,4 % дружин і 43,1 % чоловіків, аргументуючи це наймом будинків, ремонтом житла, що породжує значні фінансові труднощі. Ті сім'ї, котрі проживають у службових гуртожитках або комунальних приміщеннях, відзначають незадовільний стан санітарно-гігієнічних умов проживання (відсутність гарячої води, належної кубатури приміщень тощо). Зазначене породжує негативні емоції та призводить до певних конфліктних ситуацій між членами молоді сім'ї.

При аналізі умов життєдіяльності важливо враховувати також територіальну ознаку, оскільки тип населеного пункту визначає особливості побуту – споживання матеріальних і духовних благ, задоволення культурно-побутових запитів, повсякденні заняття, спілкування людей. Від типу поселення багато в чому залежить благоустрій житла, організація харчування, побутового обслуговування, наявність дитячих закладів тощо. Тому цілком правомірним є виділення соціально-побутового довкілля міста, селища міського типу, поселення, села чи хутора.

Розходження між міським і сільським середовищами стосується не лише їх предметної повноти, а й особистісних стосунків, видів діяльності, форм спілкування людей. Так, умови великого міста розширюють сферу останнього, створюють більші, ніж у сільській місцевості, можливості вибору професій,

організації дозвілля тощо. У сільських же умовах (у відділах прикордонної служби) велике значення має мікрооточення молодих сімей офіцерів-прикордонників (керівництво, колеги, сім'ї інших прикордонників, сусіди – жителі прикордонних сіл).

За результатами опитування, більшість членів молодих сімей офіцерів-прикордонників задоволені шлюбом (68,4 %), однак майже всі наголошують, що виникають конфлікти у сім'ї. На запитання: "Що, на Вашу думку, є причиною виникнення конфліктів?", одержані такі відповіді: а) 61,05% вважають, що саме специфіка професійної діяльності впливає на виникнення конфліктів у сім'ї; отож саме умови професійного повсякдення (ненормований робочий день, відсутність часу для надання дружині допомоги у веденні господарства, нервові перевантаження тощо) є основою для виникнення міжрольових конфліктів; б) 46,4% називають причиною матеріальні негаразди; в) 51,7% – ведення домашнього господарства; г) у 34,7% опитаних мають місце різні погляди на проведення дозвілля; д) 23,7% конфліктують через особисті якості чоловіка (дружини).

В контексті розгляду життєдіяльності сім'ї офіцера-прикордонника особливу увагу слід звернути на таку проблему, як організація домашнього господарства. Її суть полягає в тому, що здебільшого офіцер-прикордонник через службову зайнятість не має змоги допомогти дружині у вирішенні побутових проблем. Залишаючись один на один із побутовими труднощами, остання часто нездатна виконувати покладені на неї обов'язки, тим більше, що поряд відсутні рідні та близькі. У такій сім'ї все побутове навантаження лягає переважно на її плечі, що вимагає від неї чіткої координації дій, планування всіх питань сімейного життя, психофізичної витривалості, усвідомлення особистої відповідальності та обов'язку за сімейне благополуччя. Такий стан справ часто породжує відчуття невдоволення та роздратування, що спричиняє зниження задоволеності шлюбним партнерством.

Інша картина спостерігається у сім'ях, де обидва є офіцерами-прикордонниками. Через службову зайнятість та обмеженість часу питання ведення домашнього господарства набуває гострішого значення. 35,8 % респондентів наголошують, що постійно виникають конфлікти на фоні розподілу домашніх обов'язків, що призводить до зростання конфліктності взаємостосунків. До того ж крім адаптації до

нових умов життєдіяльності, члени таких сімей проходять ще й професійну адаптацію.

Соціологи і психологи обстоюють думку про те, що вирішальним способом повного усунення конфліктів у сім'ї є однакова завантаженість домашньою працею чоловіка й дружини [1–4]. Однак першому ефективно виконання професійних обов'язків офіцера-прикордонника важко поєднати із соціальними ролями чоловіка й батька. Усе це викликає негативні емоції, що спричиняють внутрішній психологічний дискомфорт і неадекватність у поведінці особистості, на що вказали 59,7 % членів молодих сімей. Воднораз відмітили, що не вміють контролювати свої психічні стани 62,7 % осіб, 33,4 % – частково вміють і лише 3,9 % цього справді домагаються. Відтак у складних ситуаціях члени молодих сімей почасти стають заручниками своїх негативних емоцій, що нівелює успішність їхньої соціально-психологічної адаптації. Причому 44,7 % причиною виникнення названих станів називають фізичні і психологічні перенавантаження, пов'язані зі службою; 40,2 % – розлучення з рідними та друзями; 51,2 % – матеріально-побутові проблеми; 29,4 % – сімейні негаразди; 43,6 % – відсутність можливості для працевлаштування дружин.

Отже, вивчення стану соціально-психологічної адаптації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників, а також спостереження та бесіди з ними уможливили визначення їхніх основних адаптаційних труднощів: а) невміння долати психологічні бар'єри під час соціально-психологічного пристосування; б) неспроможність керувати власними емоціями та поведінковою у напружених міжособистісних ситуаціях; в) відсутність адекватного сприйняття нових умов життєдіяльності; г) бар'єри на шляху встановлення позитивних взаємовідносин із соціальним середовищем; д) зниження продуктивності у реалізації особистісного потенціалу членів зазначених молодих сімей; е) низький рівень здатності до конструктивного здолання сімейних проблем; є) недостатня поінформованість про нові умови проходження служби; ж) нерозуміння особистих та сімейних проблем військовика з боку керівництва відділу прикордонної служби; з) відсутність його моральної підтримки на етапі соціально-психологічного входження у новий часопростір життєдіяльності.

Загалом очевидно, що виявлені адаптаційні труднощі пов'язані з переживанням членами молодих сімей офіцерів-прикордонників зміни

соціальної ситуації, особливостями професійної діяльності останніх, формуванням іншої системи комунікацій, пошуком нової ролі за нових умов життєповсякдення. Вкажемо на найістотніші особливості соціально-психологічної адаптації вказаної групи молодих сімей:

по-перше, одночасне пристосування членів молоді сім'ї один до одного та до нових специфічних умов життєдіяльності у прикордонному середовищі змістовно ускладнює перебіг процесів соціально-психологічної адаптації у проекції на кожну особистість і сім'ю як соціальну групу;

по-друге, віддаленість від звичного мікросоціального оточення (рідних, близьких) та відсутність допомоги й підтримки з їх боку, насамперед моральної та емоційної, створює додаткові психологічні труднощі під час розгортання відповідних адаптаційно-суб'єктних процесів;

по-третє, велика вірогідність виникнення психологічного дискомфорту через особливу організацію життя і побуту, неможливість самореалізації та задоволення особистісних потреб визначають проблематичний характер адаптивної поведінки як офіцерів-прикордонників, так і членів їхніх сімей.

З метою попередження виникнення адаптаційних труднощів молодих сімей офіцерів-прикордонників виникає потреба у своєчасній організації соціально-психологічної допомоги у відділах прикордонної служби, а також з боку відповідних посадових осіб органів охорони державного кордону. Має бути також розроблена методика сприяння успішній адаптованості названих молодих сімей, у якій була б відображена система чітких дій керівників зі створення сприятливих умов для пристосування їх членів до нових умов життєдіяльності. Вона, вочевидь, повинна відображати сукупність організаційних, інформаційних і соціально-психологічних заходів, спрямованих як на забезпечення ефективної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових обставин повсякдення, так і спрямовуватись на попередження виникнення адаптаційних труднощів у членів названих молодих сімей.

Висновок. Емпіричне вивчення перебігу соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників надало змогу з'ясувати низку труднощів, які призводять до появи різних депресивних станів її членів, а саме до смутку, розчарування, незадо-

воленості, невпевненості, безсилля та відчаю, що проблематизує процес адаптивності представників цих сімей. Встановлені особливості останнього дають змогу оптимізувати міжособисті стосунки членів молодих сімей офіцерів-прикордонників.

1. Витек К. Проблемы супружеского благополучия / К. Витек ; [пер. с чеш.]; под ред. М.С. Мацковского. – М. : Прогресс, 1998. – 138 с.

2. Сысенко В.А. Супружеские конфликты / В.А. Сысенко. – М. : Мысль, 1989. – 275 с.

3. Херсонский Б.Г. Психология и психопрофилактика семейных конфликтов / Б.Г. Херсонский, С.В. Дворяк. – К. : Здоровье, 1991. – 192 с.

4. Шуман С.Г. Конфликты в молодой семье / С.Г. Шуман, В.П. Шуман. – Минск : Народная аскета, 1989. – 289 с.

АНОТАЦІЯ

Франчук Юлія Вікторівна.

Особливості соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

У статті, на основі емпіричного вивчення стану соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників з'ясовано, що під час процесного перебігу адаптивності в них виникають додаткові труднощі і проблеми. Аналіз сутності та змісту останніх дав змогу виокремити особливості ковітальної адаптації саме названої категорії молодих сімей.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, молода сім'я офіцера-прикордонника, адаптаційні труднощі, умови життєдіяльності, особливості перебігу адаптаційних процесів.

АННОТАЦИЯ

Франчук Юлия Викторовна.

Особенности социально-психологической адаптации молодых семей офицеров-пограничников.

В статье, на основе изучения состояния социально-психологической адаптации молодых семей офицеров-пограничников выяснено, что во время процессного хода адаптивности у них возникают дополнительные трудности и проблемы. Анализ сущности и содержания последних дал возможность выделить особенности ковитальной адаптации именно названной категории молодых семей.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, молодая семья офицера-пограничника, адаптационные трудности, условия жизнедеятельности, особенности хода адаптационных процессов.

ANNOTATION

Franchuk Yulia.

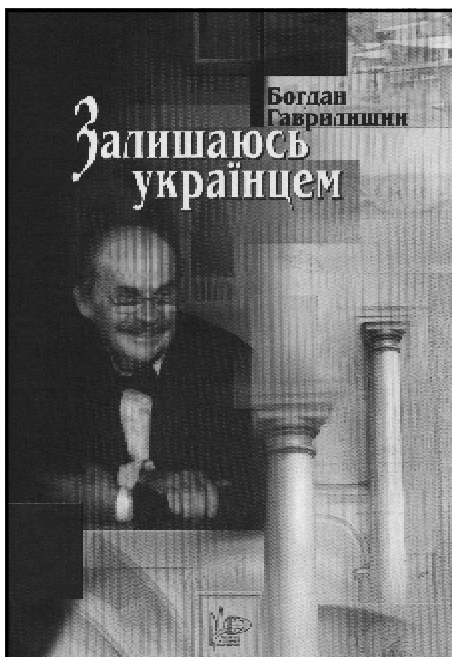
Peculiarities of Social-Psychological Adaptation of Young Families of Border Guards.

In the article on the basis of empirical investigation of the state of social-psychological adaptation of young border-guards' families it has been found out that during the adaptation process they acquire additional difficulties and problems. The analysis of the last allowed extrapolating the features of co-vital adaptation of the very category of young families.

Key words: social-psychological adaptation, young family of a border-guard, adaptation difficulties, conditions of life activity, peculiarities of the adaptation processes.

Надійшла до редакції 28.02.2012.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Гаврилишин Б.Д.

Залишаюсь українцем: спогади / Богдан Гаврилишин. — К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2011. — 288 с: іл.— (Серія "Українці у світовій цивілізації").

Професор Богдан Гаврилишин — один із відомих у світі вчених, радників і консультантів з питань управління та міжнародних відносин. До його думки дослухаються політики й економісти багатьох країн. Він змінив кілька професій, набувши багатого практичного досвіду з функціонування різноманітних організацій, а також з аналізу ефективності суспільств. Серед найяскравіших прогнозів розвитку різних націй-держав — його передбачення про розпад СРСР більш ніж за 10 років до події.

У цій книжці Богдан Гаврилишин розповідає про свій цікавий і надзвичайно насичений життєвий шлях, перед читачем постають впливові особистості й важливі події, активним учасником яких був автор.